

УДК 93(73).044

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2019.140.9>

А. Морозова, студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

АНТИЧНІСТЬ ТА ДЖОН АДАМС: ЕТИКА, ЕСТЕТИКА, ПОЛІТИКА

Висвітлено місце античності в соціокультурних реаліях США наприкінці XVIII – поч. XIX ст. та її конструктивна роль для формування етичних, естетичних та політичних поглядів і цінностей на прикладі доробку другого президента США Дж. Адамса. Розглянуто історичну й соціокультурну обумовленість референційних меж античності в інтелектуальному середовищі американців і зазначено, що Дж. Адамс та його сприйняття античного спадку не існували поза межами американської дійсності, становили його частку, утім, відрізняючись в інтерпретації та відповідних акцентах. Вплив античності на етичні конструкції Дж. Адамса вибудовується навколо етичної категорії "доброчесності", її перегляду поряд з реабілітацією і демократизацією "фами". Вибудована навколо античного спадку естетична позиція Дж. Адамса ґрунтується на принципах прекрасного як раціонально та етично корисного. Важливу роль у розумінні цього ставлення до античності відіграє захоплення Дж. Адамса постаттю "оратора-патріота" в особі Цицерона. Політичні ідеї Дж. Адамса та їхній зв'язок з античністю розкривається через концепт республіканської форми правління як балансу трьох станів і супрематію законів. На основі проаналізованого матеріалу був заперечений суто символічний, поверхневий характер зв'язку Дж. Адамса з античним спадком і зазначений його організуючий, життєорієнтуючий зміст.

Ключові слова: античність, Джон Адамс, Римська республіка, фама, доброчесність, ораторська майстерність, Цицерон, закон, система противаг.

Феноменом популярності вивчення рецепцій античності США, очевидно, завдячує тому, наскільки органічно, подекуди вже не помітно спадок греко-римської цивілізації вплетений в американську дійсність. У цьому великою є роль американських просвітителів – "батьків-засновників" – які у XVIII ст. постали перед необхідністю укладати нову державу, окреслювати власні соціокультурні засади та вектори розвитку. Зважаючи на політичний та культурний клімат, античний спадок відіграв вагомий роль у цьому процесі, але його відбиток не обмежився лише політичною сферою. У нашій статті на прикладі доробку другого президента США Дж. Адамса (1735–1826) ми розглянемо конструктивну роль античної спадщини не тільки для політичних, але й естетичних, етичних цінностей та орієнтирів. Це допоможе нам визначити додаткові аспекти впливу античності як на американську політичну парадигму, так і на інтелектуальний клімат кінця XVIII – початку XIX ст. Висвітлення характеру впливу античності на Дж. Адамса важливо й у плані подальшого розвитку студій, що займаються рецепціями античності в США, а також досліджень з культурної антропології та інтелектуальної історії.

Історіографія з цієї проблеми доволі численна, утім – скоріше фрагментарна для задекларованих цілей. Історіографічну базу з питання можна умовно поділити на три групи: 1) праці про місце античного спадку в американському культурному полі наприкінці XVIII – на початку XIX ст. (Б. Бейлін [4], Т. Колборн [6], Дж. Діггінс [7], М. Меклер [11], М. Селлерс [18; 20], Г. Вуд [24; 25; 26; 27]); 2) наукові біографії Дж. Адамса (Дж. Ферлінг [9], Блеквелівський довідник [23]); 3) монографії та публікації, присвячені окремим аспектам діяльності Дж. Адамса (Дж. Фаррел [8], В. Морган [12], М. Рейнольд [14], Д. Робатан [16]). Серед використаних джерел – основні твори Дж. Адамса ("Думки про керування", "На захист Конституцій...", "Коментар до Давіла"), його особисте листування та "Автобіографія".

Будь-яка особистість існує в межах своєї культури – "символічного світу змісту", як доречно виразився Я. Ассман [3, с. 142–148]. Багато мовилося про те, що на XVIII ст. припадає "Золотий вік" [4, с. 28–30; 10, с. 283; 11, с. 13; 15, с. 46; 26, с. 49] греко-римської спадщини в Америці (утім, К. Річард у 2009 р. запропонував і отримав підтримку серед вчених у перенесенні "золотого віку" в "передвоєнний період" (antebellum period) [16]). Справедливим також буде твердження, що греко-римський світ сприймався колоністами вже переломленим

крізь призму європейського досвіду знайомства з античністю, який брав свої початки з Ренесансу [26, с. 50]. Проте найбільший коефіцієнт заломлення задавало саме XVIII ст. – епоха Просвітництва. Напрямок визначала політична думка метрополії, навіть її прогресивний напрям – опозиційні Р. Волполу та – за сумісництвом – королю, віги, які у сучасній Англії бачили (чи хотіли бачити) інсталяцію, мало не реконструкцію періоду занепаду Римської республіки I ст. до н.е. й установа тиранії Цезаря, а згодом і Октавіана Августа. Тож питання культурних меж апеляції-звернення до античності в інтелектуальному середовищі американців ставиться як ключове для усвідомлення соціально-історичної обумовленості тісного зв'язку Дж. Адамса з античністю, визначення його горизонтів.

Х. Арендт доречно називає освіту й виховання системами дополітичного авторитету [2, с. 139], чим підкреслює їхній формувальний вплив на особистість, водночас із підтриманням цивілізаційної спадкоємності. Для американських колоній XVIII ст. освіта дійсно була центральним осередком передання знань про античність [4, с. 29; 10, с. 279–282; 11, с. 13–29]. Латинські граматичні школи, коледжі, а також тьютори на дому навчали латинській та грецькій граматиці, розглядали та знайомили з творами грецьких (частіше – Аристотель, Ісократ) та римських авторів (Цицерон, Лівій, Тацит та Саллюстій), допомагали практикувати риторичні навички [10, с. 282–283]. Хоча у 1819 р. Дж. Когсвелл жалівся на низький загальний рівень викладання вчителів [10, с. 281], його вистачало для передання базових знань. Дж. Адамс також відвідував латинську граматичну школу; в цей же період у 1749 р. він придбав свою першу книгу – вибірку речей Цицерона [23, с. 6]. Вступ до Гарвардського коледжу та навчання там (1751–1755) розвинули у Дж. Адамса працелюбність, наполегливість, любов до наук, зокрема природничих, повагу до класики і, що найголовніше, – амбітність [9, с. 11–32]. Дж. Макклелен резонно зазначає ідейно-орієнтуючу роль побудованої на прикладах давньої Греції та Римської республіки освіти в коледжах у дусі її опосередкованого ствердження рольової моделі "державного діяча-оратора" [8, с. 508]; тож у тепличних умовах зрощували амбітну, освічену молодь, пієтичну до античності та ідей популярного на той час Просвітництва [11, с. 24–25; 23, с. 38–44]. В американських колоніях такий тип особистості не порушував суспільного балансу, навпаки – знаходив органічне місце

в системі. Те, що потім Дж. Адамс буде називати "винятковістю можливостей" [23, с. 10], ґрунтувалося на відсутності жорсткої стратифікації суспільства, спектрі певних політичних свобод, серед яких найголовніша – право обиратися до Асамблеї, а отже – брати участь в управлінні колонією. Відсутність лордів з їхнім правом юрисдикції над володіннями [26, с. 100], система суду присяжних пояснюють популярність адвокатської професії, яку обрав Дж. Адамс.

Слід означити важливий момент, що, не кажучи вже про менш відомих представників нижньої та середньої ланки управління в колоніях, деяким батькам-засновникам не вдалося пройти курс граматичної школи – освіта була платною і вимагала багато вільного часу. Так, у сім'ї Д. Франкліна Бенджамін був п'ятнадцятою дитиною, тому він відвідував граматичну школу всього лише протягом двох років [11, с. 15]. Приклад Т. Пейна, який не знав латини (походив із бідної квакерської сім'ї другорядного англійського графства Норфолк) – показовий для провінційного інтелігента-самоучки, хрестоматійного образу періоду Просвітництва. Такі люди, що прослизнули повз освітню систему, зазвичай не були антикофілами [11, с. 15; 13, с. 73], але були обізнані в античному спадку. Із цього слід розуміти самоосвіту іншим каналом ознайомлення з античністю, що наповнювався не тільки через комунікацію поза межами освітніх інституцій, але й за рахунок книжок, культ яких у XVIII ст. з епохою Просвітництва проникає і в американські колонії [6; 16, с. 91]. Переклади на англійську створювалися в метрополії, переважно теоретиками опозиційної владі політичної думки. Останнім можна завдячити односторонньою вибірковою та мозаїчністю перекладених на англійську творів: Лівій, Тацит, Саллюстій, Цицерон та Плутарх, які користувалися найбільшою популярністю, усі презентували авторів періоду зламу Республіки та початків Імперії (I ст. до н.е. – II ст. н.е.) [4, с. 29–30; 19, с. 1–3; 26, с. 50–51]. Побутовали й дуже популярні історичні твори ("Антична історія" Ш. Ролліна), однак більшість із них подавала інтерпретовану опозицією історію античності в руслі протиставлення ідеалів Римської республіки англійській сучасності [6; 26, с. 51–53]. Існувала навіть п'єса Дж. Аддісона "Катон. Трагедія", підтекст якої набував прихованої критики деспотичного правління короля через рефрени алюзій з Цезарем [6]. Усі ці твори активно читалися американськими інтелектуалами і вже перетворювалися на практичне керівництво та словник "есенцій", канонізованих цитат і тропів при створенні памфлетів і політичних творів часів Війни за незалежність [21] (це не виключало банальної, подекуди комічної поверховості [4, с. 29]).

Античний спадок, що супроводжував американського інтелектуала XVIII ст., транспонувався з метрополії; на рівні тривіальної доступності, поширеності джерел задавалися горизонти й акценти в античній історії та доробку греків і римлян [4, с. 29–31]. Однак заданість вектора Англією не означає, що американським колоністам бракувало оригінальності: їхня своєрідність розкривалася оперуванням концептів, їхнім поєднанням та тлумаченням, тобто "інтерпретаційною гнучкістю". Не слід також зводити роль античності в американській дійсності лише до низки промовистих символів [4, с. 30–31] або загальноживаної "орнаменталізації" (Ч. Мюллет [12, с. 4]). В американській дійсності античність була не тільки риторичним прийомом, але визначала цінності та патерни поведінки [26, с. 49; 27, с. 79]. Приклад Дж. Адамса – лише один із небагатьох, хоча й достатньо яскравих,

щоб продемонструвати цю просту ідею. З огляду на подібну мету, у статті розглянемо взаємовідносини Дж. Адамса з античністю на трьох рівнях: етичному, естетичному та політичному.

Аспект етичний розгортається навколо концепції "добродетності" та супутній їй "фами". Сприйняття авторитетної для американських інтелектуалів категорії "фами" Дж. Адамса було достатньо амбівалентним, що проходить лейтмотивом через усі його особисті щоденники. "Марносластво, яке я усвідомлюю, – мій кардинальний порок та моя кардинальна дурість" [22, с. 396]. "Я відчуваю занепокоєння, думаючи про знання та славу. Мною володіє страх презирства..., потужний потяг до винятковості" [8, с. 508]. Протягом усього життя Дж. Адамса турбувало співвідношення глорії та добродетності [22, с. 393–398], баланс між прагненням до виділення та незацікавленістю ("disinterestedness") (про останню – див. Дж. Диггінса [7, с. 18–48] та М. Селлерса [24, с. 22–29]).

Щоб зрозуміти, якщо можна так сказати, екзистенційне напруження – різку полярність цих моделей поведінки для новоспечених пасинків англійської цивілізації, слід звернутися до античності, якій належало авторство концепції "добродетності" (virtus – для римлян, arete – для греків); цікавість не тільки у нас, але й у англійських просвітителів викликала її конкретна іпостась – суспільна добродетель [24, с. 23]. Концепція етичної добродетності в античності ґрунтується на аристотелівській ідеї "суспільності" буття людини (Aristot. Pol., I, 1, 1253a9,12) і держави як ентелехії, тобто найвищого блага для людини (Aristot. Pol., I, 1, 1252a1). Арістотель вірив, що людина за своєю природою перевершує тварину тому, що може поступатися власними інтересами заради загального блага громади (Aristot. Pol. I, 1, 1253a35) [2, с. 179–180]. Віра у людську природу була яскраво вираженою в Цицерона, популярність та повага до якого – беззаперечний факт для американців XVIII ст. [12, с. 4; 13, с. 65–66]: "...природа наділила людину настільки великим прагненням чинити доблесно і настільки великою схильністю служити загальному благу, що сила ця брала гору над усіма принадами насолоди і дозвілля" (Cic. De Re Republica. I. I, 1). Навіть людська "воля" (voluntas) Цицерона відносилася до хороших станів або почуттів, оскільки спрямовувала тільки до блага [17, с. 71].

Дж. Адамс однак, засновуючись на положеннях кальвінізму [7, с. 71], переосмислює людину такою, що не володіє ніякою особливою "доблесною" природою, вона схильна та спроможна до зла через свої пристрасті: "гордість", "марносластво", "тягу до винятковості" (passion for distinction) [23, с. 106; 25, с. 181–184], і навіть американці – не виключення [26, с. 569–574]. Це твердження стало підґрунтям антагонізму з античними розміркуваннями про людину, пристрасті та "загальне благо". Так, особливим нападкам пристрасті (розкіш ("luxuria"), корисливості ("avaritia"), розбещеності ("corruption")) піддавалися у творах римських класиків I ст. до н. е. – II ст. н. е., які вважали їх патологією, радше відхиленням від природної поведінки, ніж загальним правилом, саме у них крилася причина занепаду Республіки та втрати свободи ("libertas") (Liv., Praefatio, 11–12; Tac. Ann. I, 2; II, 25, 69; Sallust. Bellum Jugurthinum, XLI, 1–3). Свідомо або ж напівсвідомо вони переґукувалися з Арістотелем: "адже бажаним (αγαπῶμεν) є [благо] й однієї людини, але прекрасніше і божественніше [благо] народові і державі" (Aristot. Ethica Nicomachea, II, 1094b, 10). Саме на цьому постулаті сформувався класичний республіканізм в Англії XVII–XVIII ст. [7, с. 19–20; 24, с. 24],

ця ж догма звучала по всіх кутах в період Американської революції [14, с. 49; 26, с. 68-69]. Інтерес до власних справ, будь-який прояв "тяги до винятковості" вважався злочином проти держави, законів та свободи [18, с. 99–101]. Поряд з цим антична концепція слави (вона ж фама) невідступно замикалася навколо полісу-общини та діяльності на його користь (від прославлення на спортивних змаганнях до смерті в бою) [1, с. 45–46, 50]. Подібно до Цинцинната (Liv. III, 20, 5; 21, 4), громадяни приходили на поклик громадянського обов'язку і з тією ж легкістю поверталися до звичайного життя, не обтяжені тягарем пристрастей та амбіцій.

Але для Дж. Адамса всі люди "того ж клею, того ж розуму та тіла" [5], вони володіють пороками, бажають бути "оціненими, прославленими, шанованими" [22, с. 409; 25, с. 181–182], а його власні коливання (див. вище) лише віддзеркалюють цю недосконалість людської природи. Тому не добродісно від природи натурою людей створюється держава, а, навпаки, добродісний (virtuous) устрій держави наповнює порочних людей чеснотою, спрямовує їх до блага. Таким єдиним добродісним устроєм мала стати республіка – такий собі "регулятор пристрастей" [25, с. 185]. Такий погляд давав можливість реабілітувати фаму, як щось більш близьке до людської природи, приватне та особисте, а не тільки публічне [22, с. 409]. Хоча в силу різного виховання, талантів та знань не для всіх можливе обрання до державних органів, але намагатися тепер міг кожен і справа до слави не піддавалася у Дж. Адамса нищівному осуду як колись у віршику газети в Нью-Джерсі (1778): "...ніяких змагань *божевільна* амбіція не почне" [26, с. 55]. Відхід від форми античної фама був би для Дж. Адамса нон-сенсом – вона все ще пов'язана з участю в управлінні державою, там набуває свого найяскравішого прояву і здобувається. Але вона демократизувалася, а егоїстичний етос став потенціальним двигуном зусиль людини на користь всього суспільства, досягнення спільного добробуту, навіть якщо першочерговим мотивом було здобуття власної слави [25, с. 183]. З іншого боку, зняття з людини тягаря "незацікавленості" стало *modus vivendi* як для особистої розщепленості Дж. Адамса, так і для пристрастей "найбільш жадібної нації, яка колись існувала" [25, с. 184]. Дж. Адамс також вірив, що держава має заохочувати своїх громадян до високоморальної поведінки титулами та нагородами [2, с. 205], щоб не повторювати помилок Римської республіки, де магістратури з їхньою неоплатністю лише створили "приховану корумпованість" людської природи під зовнішнім лоском чесноти [22, с. 406]. Будучи віце-президентом, Дж. Адамс запропонував упровадження титулатур, однак негативні конотації з королем та придворною камарильєю звели його зусилля нанівець, а єдиним титулом, якого він домогся, був його власний – Його Окружність (His Rotundity) [22, с. 410–412; 23, с. 16–17; 25, с. 200].

Античність для Дж. Адамса могла бути й тим, чим вона була для Дж. Кітса, англійського поета початку XIX ст., який у своїй "Оді грецькій вазі" (1819) так описав німе звернення уламку античності до світу: "у прекрасному – правда, у правді – краса" (V). Таку правдиву красу бачить Дж. Адамс, коли пише своєму сину (1781): "У компанії з Саллюстієм, Цицероном, Тацитом і Лівієм ти навчишся *мудрості і чесноти*. Ти побачиш їх в усій *красі*, яку можуть дати мова та уява..." [25, с. 178]. Тут "навчишся" тісно переплітається з "побачиш красу" – очевидно, для Дж. Адамса вони виступали у нерозривному когнітивному тандемі стосовно цієї низки авторів.

Однак для того, щоб препарувати зміст туманного "навчишся" та естетичного сприйняття античності Дж. Адамсом, звернемося до двох прикладів. Так, прочитавши "Державу" Платона, Дж. Адамс писав Т. Джефферсону (1814): "Моє розчарування було великим, мій подив ще більший, моя відрізка шокуючою. Тільки про дві речі я дізнався з цього твору. Перше, що ідеї Франкліна... були запозичені у Платона; друга, чхання – ліки від ікання" [16, с. 94]. Але він вивчав Платона з аналогічною властивістю йому сумлінності та епістемологічною цікавістю до античного спадку: замітки на полях його примірника – найкращий тому доказ [16, с. 95–96]. З іншого боку, у переписці з тим же Т. Джефферсоном він згадує Феогніда, грецького поета VI–V ст. до н.е., якого коментує наступними словами: "Наука, мораль, філософія, християнство – усі вони, чи просунули вперед, чи вдосконалили, чи просвітили людство краще за нього?" [16, с. 94]. Очевидно, що в першому випадку отримання знань можливе лише на рівні вихоплення окремих фактів, корисних риторичних прийомів або поодиноких теоретичних узагальнень: загальна концепція і риторика Платона про державу були неприйнятні для Дж. Адамса [2, с. 156–175] як прихильника змішаного правління та балансу між гілками влади. Елегії Феогніда представлялися яскравим контрастом: своєрідний підручник з моралі, де ліричний сум представника еліти, що занепадає, наштовхує Феогніда на роздуми про вічне та критично всіх, хто не належить до аристократії. Мотиви явно наближені до зартикульованих Дж. Адамсом положень щодо фама, добродісності та існування чіткого розподілу людей на багатих та бідних, аристократію та інших [23, с. 16, 106–107; 25, с. 187–188]. Феогнід підіймав завісу над філософськими та моральними істинами, дозволяв доторкнутися й до внутрішньої, не тільки формальної краси. Почуття естетичного задоволення античним твором як цілістю, яке не підкріплене корисністю не тільки для розуму, але й для набування, виховання етосу, не має цінності для Дж. Адамса. Опосередковано це підтверджується рідкісними згадками Платона [4, с. 29–30; 25, с. 178], навіть з поетів він частіше цитує твори, що не позбавлені морального звучання ("Сатири" Горация, а не ліричні твори [16, с. 95]).

Не слід плутати відчуття прекрасного від концепції як цілісного і завершеного з чутливістю до окремих вишуканих фігур і прийомів (як, наприклад, любов Дж. Адамса до "мotto" з Вергілія "Sic vos non vobis mellificatis apes" ("Так ви не для себе збираєте мед, бджоли") [16, с. 93]) – це скоріше відноситься до захоплення Дж. Адамса риторичною майстерністю. Дж. Адамс виказує скептицизм щодо сучасної йому ораторської майстерності (1802): "Ораторство у цей вік?.. Вічна тиша! Непроникна таємниця! Глибока підступність! Ось ці таланти та чесноти тріумфують у наш час". Навіть античності не дано було цінувати своїх героїв, яким не пощастило жити в перехідні епохи: "Демосфен та Цицерон, двоє неперевершених майстрів, померли мучениками за свою досконалість" [8, с. 511–512]. Античність тісно перепліталася з постаттю "оратора-державця" (слід пригадати специфіку освіти у коледжах, яку пройшов Дж. Адамс; саме тут його красномовність була помічена вперше [9, с. 28]), риторичний доробок Риму та Греції ніби ставав перспективою, глибиною, виловлені з якої образи та фігури ставали для Дж. Адамса мірилом та критерієм прекрасного. Тому 5 березня 1770 р. він захищає британських солдат після "Бостонської різанини", наслідуючи стиль та аргументацію Цицерона (Cic. Pro Milone, Pro Flacco) [12, с. 5-6], а в есеях "Новоанглійця" використовує аргументацію з "Першої промови проти Катиліни". Похвали заслугувала

"Історія війни та незалежності США" Ч. Ботта через те, що той, як і античні історики, створював діалоги та ораторські промови для державних діячів [8, с. 511]. Дж. Адамс пишається власною красномовністю (з особливою яскравістю це проявляється в "Автобіографії", як справедливо помітив Дж. Фаррелл), часто зображуючи свої дебати з батьками-засновниками як справжні словесні баталії: коли "ніхто не підвівся, щоб відповісти йому, я вирішив говорити" (*No man rose to answer him, I determined to speak*) [8, с. 516–517, 519–520]. Особливою гордістю відмічена згадка Дж. Адамса про обрання Дж. Вашингтона головнокомандуючим американських військ – саме його промова стала вирішальною для цього рішення [8, с. 515–516]. У такій прихильності до ораторства, патетичних формулювань та апології красномовству слід бачити дещо більше, ніж просто потяг до позування та тривіальної гіперболізації власного значення у будь-яких знакових подіях. Як влучно виразився Я. Ассман, рецепція завжди містить не тільки критерій прекрасного, але й ствердження цінностей: класика в такому розумінні набуває життєорганізуючого, орієнтуючого змісту [3, с. 128]. Саме у поєднанні критерію та орієнтиру, цінності, з'являється фігура "оратора-державця", яскравим прикладом чого слугує "Цицероніанська парадигма" – як її назвав Дж. Фаррелл – спроба Дж. Адамса наслідувати Цицерона з одночасним ототожненням себе з ним [8, с. 506–507, 512, 521, 522–524, 526; 13, с. 65; 14, с. 46, 50; 18, с. 40]. Для Дж. Адамса Цицерон – найвеличніший громадянин та філософ всіх віків [11, с. 4; 13, с. 48; 17, с. 36], його життєвий шлях – відповідь на питання "Як треба робити?", щоб здобути славу та визнання на користь своїй державі [8, с. 508; 12, с. 5]. Якщо в юності Дж. Адамс бачить себе таким, що ступає на шлях Цицерона, Демосфена та інших видатних ораторів, то з початком політичної кар'єри він починає себе ідентифікувати з останнім (звісно, у цьому був й елемент честолюбства з боку Дж. Адамса [8, с. 520]), але ми можемо це йому пробачити з огляду на ту самодисципліну, якій він постійно себе піддавав [22, с. 395–401]. Уже після свого президентського строку (1797–1801) Дж. Адамс проводить прямі паралелі між трагедією Цицерона та власними невдачами:

"Я не помру повністю неоплаканим. Цицерона обезславлювали, на нього зводили наклепи, ображали його гідність... Його переслідували та катували всі партії та всі фракції, і це за його найбільш добродійні та величні дії... Зневажений, понівечений та спровокований який я є, я соромлюся слідувати Римлянину і казати цим моїм недоброзичливцям, що якщо б я не писав і не говорив... Ця країна ніколи б не була незалежною" [8, с. 523].

Дж. Адамс вважав себе Американським Цицероном [8, с. 520] також тому, що знаходив у ньому ті самі риси, від яких намагався відмежуватися – марнославство. Його він пояснює або наївністю [14, с. 50], або "усвідомленням заслуг" ("*consciousness of merit*") [8, с. 522–523]. Останнє перегукується з його переосмисленням фами, яка допускається у випадку її спрямованості на служіння державі (Дж. Адамс цінував Цицерона саме за його послідовне служіння справі республіки [8, с. 522–524; 14, с. 49; 18, с. 91]). Деяка залежність, зацикленість на ораторстві, що наштовхнулася на сучасність доби Американської революції (де скоріше у пошані були короткі промови та швидкі дії) приводить Дж. Адамса до сумного висновку розриву спадкоємності: "Прикладів Вашингтона, Франкліна й Джефферсона достатньо, щоб продемонструвати, як публічні мовчанка та стриманість

можуть бути дієвіші за ораторство й аргументацію" [8, с. 518]. Постать оратора і його красномовне мистецтво для Дж. Адамса особливо прекрасні тому, що оратори для античності вважалися лідерами (Dem. XVIII, 320), захисниками та радниками народу в критичні моменти; у своїй "Автобіографії" він створив для себе аналогічний портрет американського патріота-оратора [8, с. 507, 510, 520]. У цьому знову проявляється розуміння античного спадку *прекрасним* через суспільну користь, обов'язкову його цінність орієнтуючу, але, з іншого боку, як у випадку з Цицероном, це й не виключало мотивів особистого здобуття фами. Власне, "Цицероніанська парадигма" є тим самим підтвердженням античності як натхненника патерну поведінки, творення рольової моделі, відчуті не лише на формальному рівні, але такої, впливи якої невідривні від особистих переконань, прагнень до слави та до досягнення ідеалу.

Можна побачити, як дуже тісно античність в її етичних та естетичних вимірах наближається до політичної теорії Дж. Адамса, основна ідея якої полягала у встановленні збалансованої змішаної форми правління [18, с. 36–39; 19, с. 2; 20, с. 67; 23, с. 16, 49; 25, с. 186–190, 193]. Концепцію "змішаної форми правління" такою, якою її хотів бачити Дж. Адамс, ідеально сформулював Лінкольн (1785): "баланс передбачає три речі: дві чаші терезів та руку, що їх тримає" [25, с. 187]. Саме з такими акцентами, де чаші терезів презентують дві палати Конгресу, а сильна виконавча влада підтримує рівновагу між ними, Дж. Адамс хотів би бачити американську дійсність, але через це став лише "ворогом моєї країни", як він сам з гіркотою писав у 1815 р. [8, с. 506].

Таким балансом за тодішньою політичною думкою вігів володіла власне Британська монархія [19, с. 2; 25, с. 185]. Кожна гілка влади (король, Палата лордів та Палата громад) возвеличувалася за її незалежність, будь-яка втрата свободи дій однією з них приводила до звинувачень у збезчещенні правління, особливо якщо справа стосувалася короля. Великобританія вважалася республікою, оскільки "король, Палата лордів і Палата громад стримували один одного" (Т. Вентворт), слугуючи загальному благу, що наближало британську систему правління радше до "співдружності", стану загального добробуту (*commonwealth*), ніж до монархії [24, с. 17]. Власне, Дж. Адамс звернувся до античності, щоб очистити успадковану американцями колоніальну систему від суто англійських консервативно-аристократичних домішок. Основні твори, у яких він пояснював свою позицію це: "Думки про керування" (1776), Массачусетська Конституція (1780), "На захист Конституцій урядової влади в Сполучених Штатах Америки" (1787–1788) (стала багато в чому базою для Конституції [22, с. 16]) і "Коментар до Давіла" (1790–1791).

Ще Платон робив припущення, що ідеальним правлінням буде поєднання влади "одного", "декількох" та "багатьох" (Plat. Pol. 291d–303c; De Legibus, 756e–757a, 832c), а Аристотель пропонував ідею "змішаної" форми правління (Aristot. Pol. III, 7; IV) [16, с. 96]. Для Дж. Адамса важливим було забезпечити згоду та баланс між трьома формами правління – монархією, аристократією та демократією, що мали утворити концептуальний синтез – "змішану" форму, республіку: "три різні стани людей, які у власних інтересах (*bound by their interests*) контролюють один одного та стережуть закони" [5]. Суттєвим був приклад Риму, оскільки греки так і не спромоглися створити єдину державу, а лише загрузли в міжусобицях та підкорилися охлосу [16, с. 96; 18, с. 36, 37]. За змістом Дж. Адамс спирався на праці Полібія (Polyb. VI,

5–18) і його ідейного наступника Цицерона [18, с. 38; 19, с. 2]. Три античні форми в чистому вигляді утворювали синтез у законодавчій гілці влади: демократія була представлена асамблеєю (Палата представників), аристократія – Сенатом, а монархія – президентом. Важливо також зазначити, що Дж. Адамс вважав, що ці три стани або ж форми влади "мають незмінні корені в природі" [5]: усі люди, що живуть у суспільстві, неминуче поділяються на багатих ("природну аристократію") і бідних [23, с. 106–107; 25, с. 182, 186]. Аристократичні й демократичні елементи постійно знаходилися в ендемічному антагонізмі, а сильний монархічний елемент (президент) мав їх контролювати [25, с. 188–190; 26, с. 578]. Тому тиранія виникає там, де порушується гармонія, незалежно від того, хто зосереджує всю владу у руках – один, декілька або багато [20, с. 44, 67]. Усі три форми правління мали право абсолютного вето у законодавчій гілці влади, взаємно контролюючи свою діяльність [18, с. 35, 36, 38]. Тільки такий розподіл керувався "розумом та природним порядком", захищаючи "свободу, власність та безпеку людей" [18, с. 38; 25, с. 190]. 19 березня 1776 р. у листі до своєї дружини Абігейл Дж. Адамс залишив зауваження щодо "Здорового глузду" Т. Пейна – праці, у якій автор відмовився від системи противаг та трьох гілок влади: "У цього письменника добріша рука на стягнення країни вниз, ніж на її будівництво" [27, с. 45] – критика, характерна та очікувана для нашого послідовного адепта балансу трьох форм правління.

Дж. Адамс також виокремлював судову гілку влади [18, с. 36]. За її виділенням стояв принцип "закони, а не люди, мають керувати" ("laws, and not men, should govern"), оформлений в працях Аристотеля (Aristot. Pol. III. 16, 1287a8-32), Тацита, Лівія (Livy. II, 1) і Цицерона. Ідея верховенства, супрематії закону тісно переплітається з поняттями республіки (змішана форма), свободи та загального блага (подібно до Цицерона [20, с. 43–46]). Дж. Адамс, власне, цитує Цицерона у його визначенні республіки: "Республіка – власність людей, але тільки коли вони об'єднані почуттям справедливості (juris consensus) та взаємодопомоги заради спільного блага" (Cic. De Re Republica, I, XXV, 39). Відповідно до цієї максими вибудовувалося кореневе твердження всієї політичної філософії Дж. Адамса: "не може бути правління законів без балансу, та... не може бути балансу без трьох станів; і навіть три стани ніколи не зможуть збалансувати один одного, якщо кожен з них не незалежний та не абсолютний в своїй владі" [5]. Будь-яке порушення закону призводить до втрати балансу, аналогічно – втрата балансу неминує викликає нехтування законами (як із Цезарем) [18, с. 38]. Закон – це гарант свободи, захищеності людей та їхньої приватної власності від зазіхань з боку держави (оскільки республіка – це власність людей, то це розповсюджується і на приватну власність як невід'ємне право людини [20, с. 69]). Але закон ніколи повністю не стає власністю людей: люди лише мають свою частку в верховному правлінні, але не можуть бути носієм суверенітету [25, с. 192–193, 197].

Означені принципи, що зводилися до цілісного політичного кредо, Дж. Адамс намагався втілити під час свого президентства (1797–1801). Пам'ятаючи, що людські права та свобода не можуть бути збережені без сильної виконавчої влади [25, с. 188, 199], він намагався посилити президента та федеральні інституції "Актом про підбурювання" (1798), який дозволяв федеральним структурам застосовувати закон проти критиків адміністрації [23, с. 19]. Утім, нічого, окрім незадоволення навіть

з боку найближчого оточення (А. Гамільтон, Дж. Маршалл), він не отримав, а в 1800 р. програв вибори. Як писав Бернштайн, "Дж. Адамса хвалили та критикували: хвалили за його роботу, критикували за його очевидну схильність до європейського типу думок, зокрема його відсутність ворожості до монархічного й аристократичного уряду" [23, с. 16]. Чи в праві ми казати, що Дж. Адамс був прихильником європейської політичної філософії? Очевидно, що так [18, с. 34; 25, с. 186]. Але чи тепла політична філософія Європи свої концепти з античності, починаючи з Відродження і Н. Макіавеллі? Безсумнівно. Тому його *idée fixe* – республіка як баланс трьох форм правління, трьох станів, де верховну силу мають не люди, а закони, багато в чому була спадкоємцем, хоча й вдосконаленим, але все ще наступником римської *res publica*.

Підсумовуючи, ми можемо зазначити, що античність в житті, творчості та діяльності Дж. Адамса була невіддільно пов'язана з політичною філософією: навіть в етичних, естетичних своїх проявах вона продовжує слугувати суспільному благу. Цим пояснюється взагалі фрагментарна уважність Дж. Адамса до мистецтва та філософії (власне онтології, гносеології) не тільки античності, але й сучасних йому авторів (у його домашній бібліотеці більшість творів були з історії або з права [6]). Однак, античність не була простим мелодійним звуком, погос якого приємно чути, вона стала партитурою, керівництвом та вказівником, як у випадку з концепцією республіки та наслідування оратора. Вона слугувала й повчальним прикладом, її помилки стали застереженням американцям та самому Дж. Адамсу (принцип "незацікавленості" та занепад Римської республіки). Символічність та поверховість сприйняття античності у випадку Дж. Адамса не знаходять свого підтвердження. Утім, проблема рецепції античності залишається і буде залишатися актуальною, особливо з поступовим переглядом періоду "батьків-засновників" в історії США під новими кутами зору. Існує ще одна універсальна причина актуальності теми рецепції саме для США, сформульована Ж. Ле Гоффом: "майбутнє обумовлене минулим", і в цьому з ним важко не погодитися.

Список використаних джерел:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
2. Арентд Х. Между прошлым и будущим. Восемь упражнений в политической мысли / Х. Арентд. – М. : Изд-во ин-та Гайдара, 2014. – 416 с.
3. Ассман Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
4. Бейлин Б. Идеологические истоки Американской революции / Б. Бейлин. – М. : Новое издательство, 2010. – 308 с.
5. Adams, J. A Defense of the Constitution of Government of the United States of America [Online] / J. Adams // Teaching American History. – 1786. – Retrieved from <http://teachingamericanhistory.org/library/document/a-defense-of-the-constitution-of-government-of-the-united-states-of-america/>.
6. Colbourn, T. The Lamp of Experience: Whig History and the intellectual origins of the American Revolution / T. Colbourn – Indianapolis : Liberty Fund, 1998. – 305 p.
7. Diggins, J. P. The Lost Soul of American Politics: Virtue, Self-Interest and the Foundation of Liberalism / J. P. Diggins – New York : Basic Books, Inc, 1984. – 430 p.
8. Farrell, J. M. John Adams's Autobiography: The Ciceronian Paradigm and the Quest for Fame / J. M. Farrell // The New England Quarterly. – 1989. – Vol. 62, No. 4. – Pp. 505-528.
9. Ferling, J. E. John Adams: A Life / J. E. Ferling. – Knoxville : University of Tennessee Press, 1992. – 560 p.
10. Kallendorf, C. W. A Companion to the Classical Tradition / Ed. by C. W. Kallendorf. – Oxford : Wiley-Blackwell, 2007. – 512 p.
11. Meckler, M. Classical Antiquity and the Politics of America: from George Washington to George W. Bush / M. Meckler. – Waco, Texas : Baylor University Press, 2006. – 231 p.
12. Morgan, W. "The laws are silent among arms": John Adams's Ciceronian inheritance [Online] / W. Morgan // Academia.edu. – Pp. 1-25. – Retrieved from https://www.academia.edu/38041995/_The_laws_are_silent_among_arms_John_Adams_Ciceronian_Inheritance.

13. Rahe, P. A. Cicero and Republicanism in America [Online]/ P. A. Rahe // *Ciceroniana* on line. – 1994. – Vol. 8. – Pp. 63-78. – DOI: <http://dx.doi.org/10.13135/2532-5353/1280>.
14. Reinhold, M. The Influence of Cicero on John Adams [Online] / M. Reinhold // *Ciceroniana* on line. – 1994. – Vol. 8. – Pp. 45-51. – DOI: <http://dx.doi.org/10.13135/2532-5353/1278>.
15. Richard, C. J. *The Golden Age of the Classics in America* / C. J. Richard. – Cambridge, London : Harvard University Press, 2009. – 258 p.
16. Robathan, D. M. John Adams and the Classics / D. M. Robathan // *The New England Quarterly*. – 1946. – Vol. 19, No. 1. – Pp. 91-98.
17. Rosenwein, B. H. *Generations of Feeling: a History of Emotions, 600-1700* / B. H. Rosenwein. – Cambridge : Cambridge University Press, 2015. – 390 p.
18. Sellers, M. N. S. *American Republicanism. Roman ideology in the United State Constitution* / M. N. S. Sellers. – New York : New York University Press, 1994. – 349 p.
19. Sellers, M. N. S. *Classical Influences on the American Founding Fathers*. University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2009-20 [Online] / M. N. S. Sellers // *Social Science Research Network*. – 2009. – Pp. 1-12. – Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=1437142>.
20. Sellers, M. N. S. *The Sacred Fire of Liberty: Republicanism, Liberalism and the Law* / M. N. S. Sellers. – Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 1998. – 201 p.
21. Shalev, E. *Ancient Masks, American Fathers: Classical Pseudonyms during the American Revolution and Early Republic* / E. Shalev // *Journal of the Early Republic*. – 2003. – Vol. 23, No. 2. – Pp. 151-172.
22. Trees, A. *John Adams and the Problem of Virtue* / A. Trees // *Journal of the Early Republic*. – 2001. – Vol. 21, No. 3. – Pp. 393-412.
23. Waldstreicher, D. *A Companion to John Adams and John Quincy Adams* / Ed. by David Waldstreicher. – Wiley-Blackwell, 2013. – 600 p.
24. Wood, G. S. *Classical Republicanism and the American Revolution* / G. S. Wood // *Chicago-Kent Law Review*. – 1990. – Vol. 66, Iss. 1. – Pp. 13-38.
25. Wood, G. S. *Revolutionary Characters: What Made the Founders Different* / G. S. Wood. – New York : Penguin Press, 2006. – 321 p.
26. Wood, G. S. *The Creation of the American Republic, 1776-1787* / G. S. Wood. – Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1969. – 675 p.
27. Wood, G. S. *The Idea of America: Reflections on the Birth of the United States* / G. S. Wood. – New York : Penguin Press, 2011. – 335 p.

References:

1. ASSMAN, A. (2012). *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiaty*. [Spaces of Memory. Forms and Transformations of Cultural Memory]. Kyiv: Nika-Tsentr. [In Ukrainian]
2. ARENDT, X. (2014). *Mezhdru proshlym i budushim. Vosem' uprazhnenij v politicheskoy mysli*. [Between the Past and the Future. Eight Exercises in Political Thought]. Moscow: Izdatel'stvo instituta Gajdara. [In Russian]
3. ASSMAN, Ya. (2004). *Kul'turnaja pamjat': Pis'mo, pamjat' o proshlom i politicheskaya identichnost' v vysokix kul'turax drevnosti*. [Cultural Memory: Letter, Memory of the Past and Political Identity in the High Cultures of Antiquity]. Moscow: Jazyki slavjanskij kul'tury. [In Russian]
4. BEJLIN, B. (2010). *Ideologicheskie istoki Amerikanskoj revolyucii*. [The Ideological Origins of the American Revolution]. Moscow: Novoe izdatel'stvo. [In Russian]
5. ADAMS, J. (1786). *A Defense of the Constitution of Government of the United States of America*. [Online]. *Teaching American History*. Retrieved

from <http://teachingamericanhistory.org/library/document/a-defense-of-the-constitution-of-government-of-the-united-states-of-america/>.

6. COLBOURN, T. (1998). *The Lamp of Experience: Whig History and the Intellectual Origins of the American Revolution*. Indianapolis: Liberty Fund.
7. DIGGINS, J. P. (1984). *The Lost Soul of American Politics: Virtue, Self-Interest and the Foundation of Liberalism*. New York: Basic Books, Inc.
8. FARRELL, J. M. (1989). John Adams's Autobiography: The Ciceronian Paradigm and the Quest for Fame. *The New England Quarterly*, 62(4), 505-528.
9. FERLING, J. E. (1992). *John Adams: A Life*. Knoxville: University of Tennessee Press.
10. KALLENDORF, C. W. (Ed.). (2007). *A Companion to the Classical Tradition*. Oxford: Wiley-Blackwell.
11. MECKLER, M. (2006). *Classical Antiquity and the Politics of America: from George Washington to George W. Bush*. Waco, Texas: Baylor University Press.
12. MORGAN, W. "The laws are silent among arms": John Adams's *Ciceronian inheritance*. [Online]. Retrieved from https://www.academia.edu/38041995/The_laws_are_silent_among_arms_John_Adams_Ciceronian_Inheritance.
13. RAHE, P. A. (1994). Cicero and Republicanism in America. [Online]. *Ciceroniana on line*, Vol. 8, 63-78. DOI: <http://dx.doi.org/10.13135/2532-5353/1280>.
14. REINHOLD, M. (1994). The Influence of Cicero on John Adams. [Online]. *Ciceroniana on line*, Vol. 8, 45-51. DOI: <http://dx.doi.org/10.13135/2532-5353/1278>.
15. RICHARD, C. J. (2009). *The Golden Age of the Classics in America*. Cambridge, London: Harvard University Press.
16. ROBATHAN, D. M. (1946). John Adams and the Classics. *The New England Quarterly*, 19(1), 91-98.
17. ROSENWEIN, B. H. (2015). *Generations of Feeling: A History of Emotions, 600-1700*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. SELLERS, M. N. S. (1994). *American Republicanism. Roman ideology in the United State Constitution*. New York: New York University Press.
19. SELLERS, M.N.S. (2009). *Classical Influences on the American Founding Fathers*. University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2009-20. [Online]. Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=1437142>.
20. SELLERS, M. N. S. (1998). *The Sacred Fire of Liberty: Republicanism, Liberalism and the Law*. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK.
21. SHALEV, E. (2003). Ancient Masks, American Fathers: Classical Pseudonyms during the American Revolution and Early Republic. *Journal of the Early Republic*, 23(2), 151-172.
22. TREES, A. (2001). John Adams and the Problem of Virtue. *Journal of the Early Republic*, 21(3), 393-412.
23. WALDSTREICHER, D. (Ed.). (2013). *A Companion to John Adams and John Quincy Adams*. Wiley-Blackwell.
24. WOOD, G. S. (1990). Classical Republicanism and the American Revolution. *Chicago-Kent Law Review*, 66(1), 13-38.
25. WOOD, G. S. (2006). *Revolutionary Characters: What Made the Founders Different*. New York: Penguin Press.
26. WOOD, G. S. (1969). *The Creation of the American Republic, 1776-1787*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
27. WOOD, G. S. (2011). *The Idea of America: Reflections on the Birth of the United States*. New York: Penguin Press.

Надійшла до редколегії 23.01.19

A. Morozova, Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ANTIQUITY AND JOHN ADAMS: ETHICS, AESTHETICS, POLITICS

This article examines the place of antiquity in the sociocultural and political realities of the United States of America during the period of the American Revolution and the first years of the republic on the example of the second President of the United States John Adams. Particularly, it investigates the constructive role of classical antiquity in the formation of moral, aesthetic, and political views and values of John Adams. Historical and sociocultural conditionality of the Greco-Roman legacy in the American colonies is considered as well as the influence of these conditions on John Adams and his perception of ancient Greeks and Romans heritage. The impact of antiquity on the ethical constructs of John Adams is grounded on the ethical category of "virtue" and its reconsideration along with the rehabilitation and democratization of "fame". The aesthetic position of John Adams towards the classical antiquity is based on the principles of the understanding beautiful as rationally and ethically useful. An important role in the comprehension of this attitude to antiquity is displayed by the inclination of John Adams to idealize the figure of the "orator-patriot" and, in particular, the figure of Cicero. The political ideas of John Adams and their connection with antiquity are revealed through the concept of a republican form of government as the balance of the three classes and the supremacy of laws. On the basis of the analyzed material, the purely symbolic, superficial character of the connection between John Adams and the ancient heritage was refuted and its organizing, life-oriented core was indicated.

Key words: antiquity, John Adams, Roman republic, fame, virtue, oratory, Cicero, law, checks and balances.